

UDK 81'28(497.4-14)
81'286(497.4-14)(084.42)

Pregledni članak

Primljen: 07. 04. 2011.

Prihvaćen za tisak: 04. 11. 2011.

SUZANA GILJANOVIĆ
Znanstveno-raziskovalno središče Koper
Univerza na Primorskem
Garibaldijeva 1
6000 Koper
suzana.giljanovic@zrs.upr.si

OB IZIDU NAREČNEGA ATLASA SLOVENSKE ISTRE IN KRASA (NASIK)

Članek naznanja skorajšnji izid "Narečnega atlasa slovenske Istre in Krasa", ki je bil zasnovan v sklopu velike dialektološke raziskave, ki so jo izpeljali raziskovalci Inštituta za jezikoslovne študije Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem v Kopru, in sicer: dr. Goran Filipi, dr. Rada Cossutta in dr. Suzana Giljanović. V prispevku so prikazana nekatera nujna znanstvena in zgodovinska izhodišča, ki so pripomogla k nastajanju lingvističnih atlasov na splošno. Na Znanstveno-raziskovalnem središču v Kopru, kjer člani Inštituta za jezikoslovne študije že več let uresničujejo lastne zamisli o regionalnih narečnih atlasih slovenskih istrskih in kraških govorov ter hrvaških, romunskih, istriotskih in italijanskih govorov na istem in širšem območju, se je porodila ideja o zasnovi in izdaji lingvističnega atlasa, ki nudi širši in natančnejši vpogled na raziskave o narečjih v Istri. NASIK bo z novimi terenskimi raziskavami zapolnil vrzeli dosedanjih raziskav in omogočil vpogled v sedanje stanje slovenskih govorov na območju Istre in Krasa. Članek natančno prikazuje priprave na dialektološko terensko raziskovanje, potek zbiranja in urejanja gradiva, njegovo zapisovanje ter nadaljnjo beleženje in kartografranje ter pripravo na tisk. Delo bo dragocen prispevek za slovensko, italijansko, hrvaško in romunsko dialektologijo: za slovensko zlasti zato, ker je iz njega razvidno, na katerih področjih materialne in duhovne kulture tega slovenskega ozemlja je slovenska leksika zaradi stoletne interference med slovenskimi, furlanskimi, italijanskimi in hrvaškimi narečji doživela največ sprememb; za italijansko in hrvaško dialektologijo pa zato, ker bo novo kartografrano gradivo bistveno dopolnilo dosedanje atlase z vidika sprejemanja romanskih in furlanskih elementov v teh govorih.

KLJUČNE BESEDE: *lingvistični atlas, dialektologija, istrski govori, raziskovalne točke, zbiranje gradiva.*

Narečni atlas slovenske Istre in Krasa je lingvistični atlas, ki je bil zasnovan v sklopu velike dialektološke raziskave, ki so jo izpeljali raziskovalci Inštituta za jezikoslovne študije Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem v Kopru, in sicer: dr. Goran Filipi, dr. Rada Cossutta in dr. Suzana Giljanović. Atlas se naslanja na nekatere raziskovalne specifične in znanstvena izhodišča, ki imajo svoj izvor pri nekaterih tujih lingvistih.

Prvi načrt lingvističnega atlasa ali bolje kartografskega prikaza lingvističnih pojavov je namreč vzniknil pri nemških neogramatikih, ki jim je kasneje prav lingvistična geografija zadala največje udarce. Vedo je uzakonil Francoz Jules Gilliéron (1854-1926) s prvim modernim atlasom Atlas linguistique de la France (ALF). Zavedel se je namreč, da dialektološko gradivo brez lokalizacije, časovne točnosti in upoštevanja okolja nima nobene vrednosti. Čutil je veliko potrebo po sistematični in sinhronični zbirki francoskih dialektov in se odločil za direktno raziskavo na vsem galsko-romanskem območju. V ta namen je pripravil vprašalnico in določil raziskovalne točke. Zbiranje gradiva je trajalo štiri leta in leta 1902 se je začela publikacija tega dela, ki je trajala do leta 1912. Velika novost v primerjavi z nemškima poskusoma Wenkerja in Weiganda je bila, da je Gilliéron ves material prikazal v kartografski obliki. Vsak odgovor na vprašalnico je namreč oblikoval karto, na kateri je bilo 639 raziskovalnih točk, prikazanih s številkami, ustrezna dialektalna oblika, ki se je nanašala na naslov karte, pa je bila zabeležena s fonetično transkripcijo. Romanisti so sicer priznali monumentalnost dela, toda le redki so zasledili inovacije lingvističnih principov, ki jih je atlas prinašal. Gilliéron je spoznal pomen in vrednost atlasov pri rekonstrukciji 'zgodovine besed' in tako utrl novo pot v sodobnem jezikoslovju, ki jo lingvistična geografija ali bolje dialektološka geografija po njegovih sledovih nadaljuje še danes.

Osrednja jezikoslovna vprašanja, s katerimi se spopada ta stroka, so stratigrafska, onomaziološka in semantična. Lingvistična stratigrafija skuša namreč s posebno interpretativno tehniko na podlagi različnih besednih oblik odkriti razne kronološke sloje oz. sedimente, ki razkrivajo nove zgodovinske poglede v večkrat skromno dokumentirano in hipotetično rekonstruirano preteklost. Atlasi so velikega zgodovinskega pomena, zlasti ko gre za onomaziološke raziskave, ker lahko popolnoma spremenijo dotedanje ugotovitve. Tretje področje uporabe lingvističnih atlasov je polisemantični študij ne samo pojma samega, ampak tudi vsake besede, ki se nekako stalno prenavlja in bogati, ko je prenesena na najrazličnejše stvari in koncepte.

Po vzniku lingvistične geografije so bili dialektološki slovarji tarča velikih kritik in polemik. Kot največje napake so jim pripisovali asinhronijo, pomanjkanje lokalizacije in nepravilno transkripcijo. Danes lingvistični atlasi dopolnjujejo dialektološke slovarje, niso pa njihovo nadomestilo, ker tudi sami niso brezhibni. Ne smemo namreč pozabiti, da je slovar slika jezika, medtem ko dialektološki atlasi prinašajo določene besede kot individualni informantov odgovor na določena vprašanja v nekem določenem trenutku. Sestavljeni so na podlagi vprašalnice, ki večinoma predpostavlja za vsako vprašanje en sam odgovor. Tako je nekako zapostavljena sinonimična raznolikost, ki se bolje odraža v dialektološkem slovarju, ki ni sad enkratne ankete, pač pa dolgoletnih študij in raziskav. Možnosti, da prinaša lingvistični atlas negotovosti oziroma netočnosti, je treba pripisati zlasti dvema dejavnikoma, in sicer formulaciji vprašanja in interpretaciji odgovora. Pri zbiranju dialektološkega gradiva lahko pridejo do izraza tudi velike fonetične opozicije, ki jih izvedenci z lahkoto zasledijo in ki seveda razvnamejo kritiko.

V prvo skupino lingvističnih atlasov uvrščamo nacionalne atlase, ki večkrat predstavljajo velikopotezno zamisel, ki jo je, razen nekaterih izjem, navadno težko izpeljati v praksi. Poleg osnovnih značilnosti izvedenci ugotavljajo, da gre

bistvene pomanjkljivosti teh atlasov pripisati različnim dejavnikom (npr. posplošeni vprašalnici, ki ne odraža prave narodove podobe in ne upošteva etnografskih posebnosti; aproksimativnim kriterijem pri izbiri raziskovalnih točk; naglim in večkrat akritičnim anketam). Mnogo bolj realistični in premišljeni so v tem smislu regionalni atlas, ki z večjo natančnostjo na podlagi posebnih prilagojenih vprašalnic razkrivajo najpristnejši aspekt raziskovanega področja. Tudi izbira raziskovalnih točk, ki jo narekuje poznavanje jezikovnih situacij in lokalnih problemov, je v tem primeru natančnejša. In končno tudi raziskovalno delo brez pritiskov nekega širše zasnovanega projekta poteka bolj poglobljeno. Po vsem tem bi se marsikomu zdela nesmiselna zamisel o plurinacionalnih atlasih, vendar ni tako. Dovolj, da pomislimo na Lingvistični mediteranski atlas (ALM), ki naj bi izražal pomorsko tehnično specifičnost, ki povezuje sredozemska ljudstva. Plurilingvistični atlas naj bi torej na podlagi rezultatov posameznih nacionalnih atlasov prinašal obširne sinoptične karte, ki bi dopuščale izvedencem veliko možnosti lingvistične in dialektološke primerjave v najširšem pomenu besede.

Zamisel o nacionalnem slovenskem lingvističnem atlasu sega v leto 1934 in sovпада z nastajanjem prvih jezikovnih atlasov v evropskem prostoru. Pripisujemo jo akademiku Franu Ramovšu, ki je za atlas napravil tudi načrt, ki se je ohranil v njegovi zapuščini. Splošno znana je njegova trditev, da je lingvistični atlas neobhodno potrebno sredstvo za študij dialektov in jezika, kakor tudi njegova obljuba slovenski javnosti leta 1946, da bo delo dokončano v desetih letih. Od takrat je minilo že šestdeset let in Slovenski lingvistični atlas (SLA), kot ugotavlja Benedikova (1999: 11) v svojem izčrpnem *Vodniku po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas* (SLA), se stalno predstavlja kot dolgoročni projekt, ki napreduje zdaj hitreje, zdaj počasneje. Benedikova natančno opisuje vse etape zbiranja gradiva, za katere ima največje zasluge pokojni Tine Logar, ki je za SLA prekolesaril vso Slovenijo, a žal njegovega izida ni doživel. In vendar je Smoletova (Benedik 1999: naslovnica) prepričana, da 'kljub delno zastareli zasnovi atlasa in velikim spremembam pri metodah kartografiranja bogastvo zbranega gradiva naravnost kliče po nadaljevanju dela', za kar si vztrajno prizadeva Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani.

Na Znanstveno-raziskovalnem središču Univerza na Primorskem v Kopru člani Inštituta za jezikoslovne študije že več let uresničujejo lastne zamisli o regionalnih narečnih atlasih slovenskih istrskih in kraških govorov ter hrvaških, romunskih, istriotskih in italijanskih govorov na istem in širšem območju. Leta 1987 je izšel *Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine* (SDLA-Ts) (R. Cossutta), prvi slovenski zamejski lingvistični atlas, v katerem je zbrano, zapisano in deloma kartografirano slovensko narečno gradivo tržaškega zaledja. Logar je v Uvodu zapisal, da je delo dragoceno za slovensko in italijansko dialektologijo; leta 1998 je izšel *Atlante Linguistico Istrioto* (G. Filipi); leta 2002 je izšel *Istrorumunjski lingvistički atlas* (G. Filipi) – 2004 Kazala in leta 2005 *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre* (R. Cossutta, F. Crevatin).

NASIK je z novimi terenskimi raziskavami zapolnil vrzeli dosedanjih raziskav in omogočil vpogled v sedanje stanje slovenskih govorov na območju Istre in Krasa. Atlas NASIK nadaljuje tradicijo izdajanja slavističnih lingvističnih atlasov in nudi

vpogled v medсловanske jezikovne stike, s tem da natančno prikazuje in pogloblja slovensko narečno leksikalno stvarnost istrskega in kraškega dialektičnega prostora. Delo je dragocen prispevek za slovensko, italijansko, hrvaško in romunsko dialektologijo: za slovensko zlasti zato, ker je iz njega razvidno, na katerih področjih materialne in duhovne kulture tega slovenskega ozemlja je slovenska leksika zaradi stoletne interference med slovenskimi, furlanskimi, italijanskimi in hrvaškimi narečji doživela največ sprememb; za italijansko in hrvaško dialektologijo pa zato, ker bo novo kartografirano gradivo bistveno dopolnilo dosedanje atlase z vidika sprejemanja romanskih in furlanskih elementov v teh govorih.

NASIK bo zajel območje slovenske Istre in Krasa ter eno kontrolno, čakavsko točko, tj. Funtana. Zabeleženi sta tudi dve istrobeneški točki, Funtana in Piran. Skupaj bo obdelanih 19 vasi, ki so bile izbrane tako, da homogeno krijejo območje slovenske Istre in Krasa. V slovenski Istri so bile izvedene terenske raziskave v naslednjih točkah: Osp, Pomjan, Korte, Sveti Peter, Marezige, Krkavče, Nova vas, Boršt, Topolovec, Gračišče, na Krasu: Kopriva, Lonjer, Opčine, Prosek, Nabrežina, Medja vas, Križ.

Kontrolne točke so zelo pomembne pri atlasih, ker lahko v sosednjih govorih zasledimo veliko kontaktnih leksikalnih pojavov in besedišče, ki se je v izvirnih govorih že izgubilo, ohranilo pa se je v obliki izposojenk v stičnih aloidiomih.

Dialektološka raziskava, ki je podlaga tega narečnega lingvističnega atlasa, se je osredotočala zlasti na besedišče, ki temelji na vprašalnici, ki je bila izdelana za potrebe Lingvističnega atlasa Istre (projekt Univerze v Trstu in Filozofske fakultete v Pulju, ki poteka), ki navaja vprašanja v dveh jezikih (slovenskem in italijanskem) in obsega 2334 vprašanj, ki zadevajo naslednja področja človeškega delovanja:

Vremenski pojavi (vpr. 1 – 51)

Geomorfologija (vpr. 52 – 90)

Običaji in institucije (vpr. 91 – 143)

Telo in občutki (vpr. 144 – 289)

Števniki in opisni pridevniki (vpr. 290 – 351)

Čas in koledar (vpr. 352 – 402)

Življenje, poroka in družina (vpr. 403 – 551)

Hiša in posestvo (vpr. 552 – 641)

Oblčila in dodatki (vpr. 642 – 696)

Hrana in pijača (vpr. 697 – 728)

Živalstvo (vpr. 729 – 931)

Poljedelstvo (vpr. 932 – 1185)

Vinogradništvo (vpr. 1186 – 1313)

Reja živali (vpr. 1314 – 1560)

Čebelarstvo (vpr. 1561 – 1575)

Oljarstvo (vpr. 1576 – 1603)

Sadno drevje (vpr. 1604 – 1655)

Gojene rastline (vpr. 1656 – 1717)

Rastlinstvo (vpr. 1718 – 1898)

Pomorstvo (vpr. 1899 – 2334).

Vprašalnica je bila sestavljena na osnovi vseh razpoložljivih vprašalnic za različne lingvistične ter v nadaljevanju prilagojena socialnim, zgodovinskim in seveda jezikovnim razmeram obravnavanega območja. Izdelali so jo člani pripravljalnega odbora za omenjeni istrski atlas (ALH), med katerimi sta tudi G. Filipi in R. Cossutta.

V nekaterih točkah je bila izvedena širša raziskava tudi s pomočjo vprašalnice SLA, ki poleg leksikalnih predvideva tudi gramatična vprašanja, kar je ponudilo možnost izdelave osnovne slovnice za posamezna narečja.

Realizacija atlasa je potekala po naslednjih fazah dela:

· Določitev pogojev terenskega dela:

- poglobljeno preučevanje izbranih vprašalnic, ki od izpraševalcev predvidevata veliko znanja s področja materialne in duhovne kulture proučevanega ozemlja in temeljito obvladanje specialnih terminologij (rastlinstvo, živalstvo, poljedelstvo in poljedelsko orodje, vinogradništvo, živinoreja, pomorstvo, geomorfologija, oljkarstvo itd.), sicer svoje naloge ne bi mogli zanesljivo in uspešno opraviti. Še posebej sta vprašalnici zahtevno tudi zato, ker gre v tem primeru za ozemlje, na katerem se že stoletja uveljavlja intenzivna interferenca več jezikovnih sistemov,

- izbira izpraševalcev se je osredotočila na mlade raziskovalce Inštituta za jezikoslovne študije, nekatere zunanje sodelavce in študente, ki bodo s svojimi diplomskimi in seminarskimi nalogami prispevali k zbiranju narečnega gradiva. Za zunanje sodelavce in študente so bili prirejeni posebni tečaji, ki so jih usposobili za terensko delo in kasnejše zapisovanje zbranega gradiva,

- izbira informantov je bila zelo poglobljena in natančna: v poštev so prišli zlasti avtohtoni govorci, predvsem starejše generacije, ki praviloma poznajo t.i. izginjajoče besedišče, povezano z določenimi opravili vaškega življenja, ki je že izumrlo ali tone v pozabo. Pri izbiri informantov so bile zastopane različne družbene in starostne plasti, slednje zaradi primerjave jezikovnih plasti mlade in starejše generacije, predvsem zaradi opazovanja sprememb omenjenih specialnih terminologij,

- izvedba terenskega dela je potekala po najsodobnejši dialektološki metodologiji snemanja gradiva z uporabo najsodobnejših pripomočkov snemalne tehnike. Izpraševalci so na osnovi vprašalnic postavljali informantom vprašanja, ki zadevajo najširše panoge človekovega udejstvovanja. Odgovore so istočasno snemali in zapisovali na pripravljene anketne pole s pomočjo slovenske fonetične transkripcije (Logarjeve), ki je v splošni rabi med slovenskimi dialektologi. Uporabljali so tudi posebne znake za določene nenavadne primere (npr. negotovost informantovega odgovora, bolj ali manj enakovredni odgovori, navajanje pomensko različnih besed itd.).

· Urejanje zbranega gradiva:

- vse zbrano narečno gradivo je bilo kartografirano. Zemljevidi, leksikalni in slovnični, bodo razkrivali veliko možnosti za ugotavljanje in utemeljevanje razslojenosti istrskega in kraškega jezikovnega prostora v razmerju do slovenskega knjižnega jezika in sosednjih govorov (jezikov). Nekaterim zemljevidom so priložene opombe pri posameznih točkah. Na podlagi fonetsko natančno zapisanih odgovorov bo namreč mogoče opraviti tudi dovolj točne razčlenbe glasoslovnih, oblikoslovnih in skladenjskih sistemov vsakega od obravnavanih govorov. Do izraza so prišle tudi izolekse, ki so pomemben dejavnik pri raziskovanju slovenskih in romanskih jezikovno-kulturnih stikov znotraj Istre in Krasa.

- kartografirano gradivo je bilo natančno pregledano, v nekaterih primerih tudi dopolnjeno. V primeru nejasnih ali nezanesljivih odgovorov je sledilo novo terensko preverjanje.

· Priprava knjižne izdaje:

- zbrano gradivo je bilo računalniško obdelano tako, da bo končna podoba ustrezala običajnemu formatu že izdanih pomembnejših atlasov.

- postavljena verzija bo ponovno pregledana in korigirana ter opremljena s slikovnim in ilustrativnim gradivom.

Predstavljeni atlas slovenske Istre in Krasa atlas nadaljuje tradicijo izdajanja slavističnih lingvističnih atlasov in nudi vpogled v medslovanske jezikovne stike, s tem da natančno prikazuje in pogloblja slovensko narečno leksikalno stvarnost istrskega in kraškega dialektičnega prostora.

Delo je dragoceno za slovensko, italijansko, hrvaško in romunsko dialektologijo: za slovensko zlasti zato, ker je iz njega razvidno, na katerih področjih materialne in duhovne kulture tega slovenskega ozemlja je slovenska leksika zaradi stoletne interference med slovenskimi, furlanskimi, italijanskimi in hrvaškimi narečji doživela največ sprememb; za italijansko in hrvaško dialektologijo pa zato, ker bo novo kartografirano gradivo bistveno dopolnilo dosedanje atlase z vidika sprejemanja romanskih in furlanskih elementov v teh govorih. Gradivo bo morda pokazalo starejše jezikovne plasti slovanskega in romanskega izvora.

Narečni atlas slovenske Istre in Krasa je na novo zarisal jezikovno podobo Istre in Krasa ter ponuja dobra raziskovalna izhodišča ne samo dialektologom, ampak tudi zgodovinarjem, geografom in sploh kulturnim delavcem za nadaljnje raziskave obravnavanega območja.

VIRI IN LITERATURA

Benedik, Francka (1999), *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Cossutta, R., Crevatin, F. (2005–2006): *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre*; SDLA-SI I-II. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.

Gradivo NASIK (gradivo, namenjeno objavi v lingvističnem atlasu NASIK, ki ga hrani Jezikoslovni inštitut Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem).

ILA= FILIPI, Goran; BURŠIĆ-GIUDICI, Barbara (1998), *Istriotski lingvistični atlas*, Atlante linguistico istrioto. Pula: Znanstvena udruga Mediteran.

IrLA= FILIPI, Goran (2004), *Istroromunjski lingvistički atlas*, Atlante linguistico Istrorumenno. Pula: Znanstvena udruga Mediteran.

U SUSRET DIJALEKTALNOM ATLASU SLOVENSKE ISTRE I KRASA

Članak najavljuje skori izlaz lingvističkoga talasa "Narečni atlas slovenske Istre in Krasa" koji je uključen u veliko dijalektološko istraživanje provedeno od strane istraživača iz Instituta za lingvističke studije znanstveno-istraživačkog centra Univerze na Primorskem v Kopru, i to: dr. sc. Goran Filipi, dr. Rada Cossutta i dr. Suzana Giljanović. U članku se navodi neke osnovne znanstvene i povijesne pretpostavke koje su doprinijele nastanku jezičnih atlasa.

Članak također navodi neke od potrebnih znanstvenih i povijesnih ideja važnih za nastanak jezičnih atlasa u cjelini. U znanstvenom istraživačkom centru u Kopru članovi Instituta za lingvističke studije već dugi niz godina provode vlastite ideje o regionalnoj dijalektologiji atlasa slovenske Istre i Krasa i o hrvatskim, rumunjskim, talijanskim, istriotskim i drugim govorima na istom i širem području. U tom kontekstu oblikovala se zamisao izdavanju lingvističnog atlasa koji bi nudio opširniji i detaljniji uvid u istraživanje dijalekata u Istri.

NASIK će s novim istraživanjima popuniti praznine u tekućim istraživanjima i uvidu u trenutno stanje govora u slovenskoj Istri i Krasu. Članak predstavlja detaljnu analizu pripreme za dijalektološko terensko istraživanje, prikupljanje i uređivanje dijalektološkog materijala, njihova snimanja i kartiranja, i pripreme za tisak. Rad će biti vrijedan doprinos slovenskoj, talijanskoj, hrvatskoj i rumunjskoj dijalektologiji: slovenskoj, jer je iz atlasa vidljivo koja se područja materijalne i duhovne kulture slovenskog teritorija poklapaju s furlanskim, talijanskim i hrvatskim dijalektima; za talijansku i hrvatsku dijalektologiju atlas će biti vrijedan doprinos jer će novi kartografirani materijal biti bitna dopuna postojećim atlasima u smislu posuđivanja romanskih i furlanskih elemenata u tim govorima.

KLJUČNE RIJEČI: *lingvistički atlas, dijalektologija, istarski govori, punktovi, prikupljanje građe.*

